

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ**

Збірник матеріалів

І Всеукраїнської науково-практичної конференції

12 грудня 2025 року

Київ 2025

Організаційний комітет:

Голова	Тетяна Марена, в.о. ректора МДУ, кандидат економічних наук, доцент;
Заступник голови	Світлана КАЛІНІНА, декан економіко-правового факультету, доктор економічних наук, професор;
Члени оргкомітету:	Вікторія ГРИГОР'ЄВА, завідувач кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Юлія КАМАРДІНА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Аліна НАДЕЖДЕНКО, доцент кафедри права, кандидат наук з державного управління; Анна ПОЛІТОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Юлія КОВЕЙНО, доцент кафедри права, доктор філософії; Галина ТИХОМИРОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою економіко-правового факультету Маріупольського державного університету
(протокол № 5 від 24.12.25 р.)

П 68 Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект: зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. онлайн конф., м. Київ, 12 груд. 2025 р. / за заг. ред. Т. В. Марени.– Київ : МДУ, 2025.– 201 с.

Збірник містить матеріали І Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції «Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект», яка відбулася 12 грудня 2025 року в Маріупольському державному університеті. Посвідчення №611 про реєстрацію проведення заходу від 11 вересня 2025 р. в ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ)).

У матеріалах висвітлюються особливості реалізації прав людини в умовах воєнного стану за напрямками: права людини крізь призму сучасних викликів і загроз; міжнародні стандарти та практика Європейського суду з прав людини щодо воєнних конфліктів; кліматична справедливість та права майбутніх поколінь.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами реалізації та захисту прав людини в умовах воєнного стану в Україні.

У збірнику максимально точно відображається авторська орфографія та пунктуація. Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

[Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2965-20> (дата звернення: 09.10.2025).

7. Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права: постанова КМУ від 21 липня 2000 р. № 1157. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2000-п> (дата звернення: 09.10.2025).

8. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: постанова КМУ від 26 квітня 2017 р. № 329. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-п> (дата звернення: 09.10.2025).

Політова А.С.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права

Маріупольського державного університету

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7351-7110>

ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ЗА ЕТНІЧНОЮ, НАЦІОНАЛЬНОЮ, РАСОВОЮ ЧИ РЕЛІГІЙНОЮ ОЗНАКОЮ: СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНІ

Сьогодні в умовах збройної агресії Російської Федерації права людини набувають особливого значення. Міжнародне гуманітарне право та право прав людини набувають особливої уваги не тільки для пошуку й розв'язання актуальних проблем правозастосовної практики, а й для виявлення недоліків у механізмі щодо захисту у національному законодавстві.

У преамбулі Римського статуту Міжнародного кримінального суду зазначено: «пам'ятаючи про те, що за теперішнє століття мільйони дітей, жінок і чоловіків стали жертвами неймовірних злодіянь, які глибоко вразили свідомість людства;

визнаючи, що такі тяжкі злочини загрожують миру, безпеці та добробуту світу;

підтверджуючи, що найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися непокараними та що їхнє ефективне переслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництва...» [1]. Саме злочин геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії віднесено до найбільш тяжких злочинів.

Як відзначають А. В. Боровик та І. В. Голиш, «історія людської цивілізації знає приклади геноциду ще до виникнення держав і нормативно-правового закріплення такого явища на міжнародному та національному рівнях. Зокрема, серед загальновідомих історичних випадків геноциду відмічають такі: геноцид аборигенів Америки (XV-XX ст.), геноцид асирійців, вірмен і греків в Османській імперії (1914-1923 рр.), Голокост (1941-1945 рр.), геноцид у Руанді (1994 р.), геноцид у Сребрениці (1995 р.), голодомори України в 1921-1923, 1932-1933 та 1946-1947 рр. тощо. Геноцид належить до злочинів проти миру, міжнародного порядку та безпеки людства. Високий рівень небезпеки геноциду зумовлено тим, що він загрожуює існуванню окремих груп людей за етнічною, національною, расовою чи релігійною ознакою» [2, с. 18].

У статті II Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, яка була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р., під геноцидом визначено «діяння, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

(а) вбивство членів такої групи;

(б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;

- (с) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення;
 (d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі;
 (е) примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи» [3].

Також цією Конвенцією урегульовано правила імунітету за скоєння геноциду державними посадовцями, обов'язки держав-учасниць щодо запобігання геноциду, має фундаментальне значення в питаннях притягнення до відповідальності за вчинення злочину геноциду.

Зауважимо, що притягнення до кримінальної відповідальності за злочин геноциду здійснюється Міжнародним судом ООН, Міжнародним кримінальним судом, Спеціальними кримінальними трибуналами, зокрема, Тимчасовим трибуналом ООН для Камбоджі, Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії, Міжнародним кримінальним трибуналом для Руанди, та системою національних судів.

Що стосується притягнення до кримінальної відповідальності Тимчасовим трибуналом ООН для Камбоджі, Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії, Міжнародним кримінальним трибуналом для Руанди, то більш детальна інформація щодо окремих вироків цих трибуналів представлена у Таблиці 1.

Таблиця 1. Спеціальні кримінальні трибунали щодо притягнення до відповідальності за геноцид

№	Ім'я підсудного	Статус / посада	Рік вироку	Кваліфікація	Покарання
Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (ICTR)					
1.	Jean-Paul Akayesu	Бургомістр Таба	1998	Геноцид, злочини проти людяності	Довічне ув'язнення
2.	Jean Kambanda	Прем'єр-міністр тимчасового уряду Руанди	1998	Геноцид, пряма до заклик до геноциду, злочини проти людяності	Довічне ув'язнення
3.	Théoneste Bagosora	Військовий керівник Міністерства оборони	2008	Геноцид (у комплексі зі злочинами проти людяності)	Спершу довічне, зменшено до 35 років
4.	Jean-Bosco Barayagwiza	Політичний лідер, пропагандист RTLM	2003	Геноцид, пряма до заклик	35 років
5.	Clement Kayishema	Префект Ківуму	1999	Геноцид, злочини проти людяності	Довічне ув'язнення
6.	Ferdinand Nahimana	Засновник радіо RTLM	2003	Геноцид (співучасть), підбурювання	30 років (після апеляції – 25)
7.	Callixte Kalimanzira	Міністр внутрішніх справ	2009	Геноцид, пряма до заклик	30 років (після апеляції – 25)

Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (ICTY) та International Residual Mechanism for Criminal Tribunals (IRMCT - Міжнародний механізм ООН для залишкових функцій кримінальних трибуналів)					
1.	Radislav Krstić	Генерал Армії Республіки Сербської	2001 (апеляція 2004)	Геноцид (пособництво)	46 років (після апеляції – 35 років)
2.	Radovan Karadžić	Президент Республіки Сербської	2016 (IRMCT – 2019)	Геноцид у Сребрениці та ін.	40 років (після IRMCT – довічне ув'язнення)
3.	Drago Nikolić	Начальник безпеки Братунацької бригади	2010	Пособництво у геноциді	35 років
4.	Vujadin Popović	Начальник безпеки Дринського корпусу	2010	Геноцид, змова з метою геноциду	Довічне ув'язнення
5.	Ljubiša Beara	Начальник безпеки ГШ Армії РС	2010	Геноцид, змова	Довічне ув'язнення
6.	Zdravko Tolimir	Генерал, заступник командувача корпусом	2012	Геноцид, змова з метою геноциду	Довічне ув'язнення
7.	Vinko Pandurević	Командир Зворницької бригади	2010	Пособництво у геноциді	13 років

Що ж стосується практики притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 442 КК України, то проведений нами аналіз зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування Офісу Генеральної прокуратури України [4] та Єдиного державного реєстру судових рішень [5] показав, що з початку гібридного формату збройного конфлікту та повномасштабного вторгнення, лише до 2024 р. жодного вироку за ст. 442 КК України не було. Лише у 2024 р. судами було винесено 3 вироки за ст. 442 КК України (більш детально див. Таблиця 5).

Таблиця 2. Узагальнена інформація щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування, а також вироків першої інстанції за кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 442 КК України з 2014-листопад 2025 р.

	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких закінчено відповідно до ст.ст. 280, 615 Кримінального процесуального кодексу України	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлено до суду з обвинувальним актом	Вироки суду першої інстанції
2014 р.	2	0	0	0	0
2015 р.	2	0	0	0	0
2016 р.	0	0	0	0	0
2017 р.	1	0	0	0	0
2018 р.	2	0	0	0	0
2019 р.	4	0	0	0	0
2020 р.	2	0	0	0	0
2021 р.	3	0	0	0	0
2022 р.	21	5	0	4	0
2023 р.	7	2	1	1	0
2024 р.	3	1	1	0	3
Листопад 2025	3	0	0	0	0
ВСЬОГО	50	8	2	5	3

Отже, сьогодні є гостра необхідність вивчення зарубіжного досвіду щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за злочин геноциду. Ратифікація міжнародних документів та їх подальша імплементація у національне законодавство повинна відбуватися з урахуванням вже існуючої практики країн, де мали місце збройні конфлікти. Саме це допоможе правоохоронним органам не тільки обліковувати кримінальні правопорушення, а й притягувати винних до відповідальності та призначати реальні покарання за вчинені діяння.

Список використаних джерел:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 25 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.12.2025).

2. Боровик А. В., Голиш І. В. Практика кримінальної відповідальності за геноцид. *Kherson State University Herald Series Legal Sciences*. 2024. № 3. С. 17-21. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-3-3> (дата звернення: 10.12.2025).

3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 10.12.2025).

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Головна – Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro->

zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 10.12.2025).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2025).

Савенко Н.І.,

Головний спеціаліст Відділу сприяння роботи регіональних представництв Секретаріату
Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини,
здобувач другого (магістерського) рівня ОПП 081 Право
Маріупольського державного університету

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

Ключові слова: *полонені, військовополонені, міжнародне право, міжнародне гуманітарне право.*

Історичний розвиток правового регулювання статусу військовополонених є невід'ємною складовою еволюції міжнародного гуманітарного права (далі МГП), адже саме ставлення до полонених у різні епохи відображає зміну уявлень людства про гуманність, моральність і право на життя навіть в умовах війни. Протягом тривалого часу поняття «військовополонений» не мало юридичного змісту, а полон розглядався виключно як воєнний трофей. У стародавніх державах - Єгипті, Вавилоні, Греції, Римі - військовополонених часто страчували або перетворювали на рабів [1, с. 19]. Вони вважалися власністю переможця, і лише рідко могли бути викуплені або обміняні.

У Стародавньому Римі з'явилися перші спроби обмежити свавілля щодо полонених. Так, у римському праві визнавалось, що полонений, який повернувся на батьківщину, автоматично відновлює статус громадянина. Це свідчить про зародження ідеї правосуб'єктності військовополоненого [2, с. 41]. У середньовічний період ставлення до полонених залишалося жорстоким: їх утримували в підземеллях, продавали або використовували як викуп. Проте з розвитком лицарських кодексів честі в Європі з'явилися норми, що вимагали гуманнішого ставлення до полонених шляхетного походження, які могли бути звільнені за викуп. Саме в цей період виникла перша практика укладення угод між ворогуючими сторонами щодо обміну полоненими [3, с. 57].

Новий етап розвитку інституту військового полону розпочався у XVII-XVIII ст., коли відбулося формування засад міжнародного права в його сучасному розумінні. Гуго Гроцій у своїй праці «Про право війни і миру» (1625 р.) уперше обґрунтував ідею гуманного поводження з полоненими як частину природного права людини [4, с. 12]. Він наголошував, що навіть у війні мають зберігатися моральні межі, а переможець не повинен зловживати владою над полоненими. Його підходи стали підґрунтям для подальшого розвитку гуманітарних норм у європейському правовому просторі.

Перші міжнародно-правові акти, що регулювали поводження з військовополоненими, з'явилися у XIX столітті. Вирішальним кроком стало прийняття Петербурзької декларації 1868 року про заборону використання вибухових куль, що мала на меті обмежити страждання комбатантів. Хоча декларація не регулювала безпосередньо статус військовополонених, вона започаткувала процес гуманізації збройних конфліктів [5, с. 33]. Значно важливішим кроком стала Женевська конвенція 1864 року, яка стосувалася поліпшення долі поранених і хворих під час воєн, заклавши основи для подальших конвенцій, що торкалися військовополонених [6, с. 21].

У 1899 та 1907 роках були прийняті Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни на суходолі, які містили спеціальні розділи про військовополонених (зокрема, Розділ III «Про